

1970'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE GENELİNDE VE İSTANBUL'DA FİLM GÖSTERİMİNİN TARİHSEL EKONOMİK COĞRAFYASI: GENEL GÖRÜNÜM*

Özlem ÖZ¹

Kaya ÖZKARACALAR²

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de film gösterim faaliyetlerinin coğrafi örüntüsünün 1970 yılından günümüze dek nasıl bir evrim gösterdiğini araştırarak ilgili literatüre katkılarda bulunmayı amaçlıyor. Makalede ilk olarak 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılları için, Türkiye'de film gösteriminin coğrafi yoğunlaşma örüntülerinin zaman içindeki evrimi, sinema salonu sayıları, seyirci sayıları ve nüfus yoğunlukları temel alınarak il bazında ortaya konuluyor. Ardından, film sektöründe merkezi bir konumda bulunan İstanbul'daki gösterim faaliyetlerinin aynı dönem itibarıyla ilçeler düzeyinde nasıl bir seyir izlediğine ilişkin eğilimler irdeleniyor.

Anahtar Kelimeler: Film gösterimi, sinema salonları, coğrafi yoğunlaşma, tarihsel coğrafya, İstanbul

HISTORICAL ECONOMIC GEOGRAPHIES OF FILM EXHIBITION IN TURKEY AND ISTANBUL SINCE 1970: AN OVERVIEW

ABSTRACT

The present study aims to contribute towards the literature by tracking the evolution of historical economic geographies in Turkey's film exhibition patterns since 1970. Firstly, historical geographies of film exhibition in Turkey by provinces are documented for the years 1970, 1980, 1990, 2000, and 2010 by taking number of movie theatres, number of spectators and population densities into account. An analysis of the prevailing trends in exhibition patterns in İstanbul in the same time period follows.

Keywords: Theatrical film exhibition, movie theatres, geographic concentration, historical geography, İstanbul

* Özlem Öz, Boğaziçi Üniversitesi BAP 13080 no.'lu proje desteğine teşekkür eder.

¹ Prof. Dr., Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye, ozlem.oz@boun.edu.tr

² Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, kaya.ozkaracalar@comm.bau.edu.tr

GİRİŞ

Film sektörünün coğrafi olarak yoğunlaşma eğilimi gösterdiği bilinse de, konu üzerinde sınırlı ama gelişmekte olan bir literatür olduğu görülüyor (örneğin Dudrah, 2006; Huffer, 2012; Larroa ve Garcia, 2011; Meers vd., 2010; Scott, 2005). Öte yandan, Türkiye özelinde film sektörü pek çok açıdan çalışılmış olsa da (örneğin Arslan, 2011; Erdoğan, 1998; Özön, 1962; Scognamillo, 2014; Tanrıöver, 2010; Özkan, 2010) sektörün ekonomik coğrafyasının gelişimine odaklanan çalışmaların sayısı az ve özellikle film gösterim faaliyetlerinin ülke genelinde tarihsel coğrafi örüntüsünün nasıl bir evrim gösterdiği açığa çıkarılmayı bekleyen bir konu olarak karşımızda duruyor. Özellikle, İstanbul dışında, Türkiye’de hangi illerin film gösterim faaliyetleri açısından öne çıktığı ve zaman içinde bu konumlarını devam ettirip ettirmedikleri ilginç bir araştırma sorusu (Çam, 2018). Benzer biçimde, İstanbul’un film sektörü için önemi bariz olsa da, bu şehir içinde gösterim ayağına ilişkin coğrafi yoğunlaşma eğilimleri netleştirilmeyi bekliyor.

Bu çalışma, Türkiye’de ticari film gösterim faaliyetlerinin 1970’ten günümüze nasıl bir coğrafi örüntü içinde gerçekleştiğini ve bu coğrafi örüntüde yaşanan değişimleri niceliksel veriler üzerinden ortaya çıkararak ilgili literatüre katkılarda bulunmayı amaçlıyor. Bu noktada araştırmamızın kapsam ve sınırını netleştirmek adına, ticari film gösterim faaliyetlerini, gösterime (“vizyona”) giren ticari filmlerin ticari sinema salonlarında gösterilmesi çerçevesinde ele aldığımızı ve festivaller ile kültür merkezleri ve benzeri mekanlardaki diğer gösterim faaliyetlerinin araştırmamızın kapsamı dışında olduğunu kaydetmeliyiz. Makale, ele aldığı konuyu iki ana bölümde analiz ediyor. İlk bölümde, il bazında ve 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılları için Türkiye’de film gösteriminin coğrafi yoğunlaşma örüntülerinin evrimi, sinema salonu sayıları, seyirci sayıları ve nüfus yoğunlukları dikkate alınarak irdeleniyor. Film sektöründe tarihsel ve güncel olarak merkezi bir konumda bulunan İstanbul’daki gösterim faaliyetlerinin aynı dönem itibarıyla nasıl bir seyir izlediği konusu ise, ikinci bölümün odağını oluşturuyor.

Türkiye’de 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılları için iller bazında film gösterim faaliyetlerine ilişkin mevcut ham veriler (DİE ve TÜİK *Kültür İstatistikleri*), nüfus oranına göre film gösteriminde daha fazla yoğunlaşma gösteren illeri tespit edebilmek için söz konusu yıllarda iller bazında LQ oranları hesaplanarak tarafımızca işlenmiştir. $LQ = (\text{İldeki seyirci sayısı} / \text{İlin nüfusu}) / (\text{Türkiye’deki toplam seyirci sayısı} / \text{Türkiye’nin toplam nüfusu})$. İldeki seyirci sayısından, hatta ildeki seyirci sayısının il nüfusuna oranından öte bu oran bize, hangi illerin seyirci sayısı bakımından, nüfuslarına göre Türkiye ortalamasının üzerinde bir yoğunlaşma sergilediklerini görme olanağı veriyor: 1’in üzerinde bir değer, söz konusu ilde ülke ortalamasının üzerinde bir yoğunlaşmaya işaret ediyor. 1970-2010 yılları arasındaki döneme onar yıllık aralarla bakmak, film gösterim örüntülerine ilişkin genel görünümü açığa çıkarmamızı sağlamanın yanı sıra, 1990’ları merkeze alıp, öncesini ve sonrasını irdelememize de olanak sağlıyor. Çünkü biliyoruz ki, 1989 yılında Yabancı Sermaye Yasası’nda yapılan değişikliklerle, yabancı şirketler Türkiye’de sinema sektörüne doğrudan yatırım yapabilir hale gelmişler ve bu nedenle literatürdeki birçok çalışma (örneğin Kalemci ve Özen, 2011) bu yılı, Türkiye’deki sinema sektörü için bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir.

Bu makalenin ana konusunu teşkil eden film gösterim faaliyetlerinin coğrafi eğiliminin zaman içinde nasıl evrildiğine odaklanan mevcut çalışmaların, gözlenen örüntülerdeki merkez-çeper farklılaşmaları ve multiplex sinemaların sayılarında gözlenen muazzam artışlar gibi genel eğilimleri ele alıp, daha çok sinemaya gitme alışkanlıklarının değişiminde rol oynayan ekonomik ve sosyal nedenlere ya da spesifik sinema salonlarının dönüşümüne ilişkin vaka analizlerine yoğunlaştığı görülüyor (örneğin Athique, 2009; Hubbard, 2002). Türkiye örneğinde ise, yukarıda belirtildiği gibi, film gösterim faaliyetlerinin ülke genelinde tarihsel coğrafi örüntüsünün nasıl bir evrim gösterdiğini ayrıntılı bir biçimde ele alan çalışmaların sayısı görece

az. Konuya ilişkin öncü çalışmalardan biri, Gökmen'in 1991 yılında yayımlanan ve İstanbul'daki sinemaların ayrıntılı bir dökümünü ve bu sinemalara ilişkin detaylı adres ve harita bilgilerini sunan *Eski İstanbul Sinemaları* adlı eseri. Yakın dönemde yapılmış bir diğer ayrıntılı çalışma ise, Kalemci ve Özen'in (2011) sinema sektörümüzdeki kurumsal değişime ve küreselleşmenin dışlanma etkisine odaklanırken, Türkiye'de sinema salonlarında ne ölçüde değişim olduğunu da inceleyen makaleleri. Türkiye'de sinema salonlarındaki değişimi, seyirci sayısı ve nüfusa oranla irdeleyen ve İstanbul'daki sinema salonu yoğunlaşmalarının son dönem eğilimlerini de ortaya çıkaran mevcut araştırmamızın, bu iki ayrıntılı çalışmayı tamamlar nitelikte olduğu söylenebilir. Ayrıca bu noktada belirtmek gerekir ki, dünyada bir yandan 'film ve şehir' temalı veritabanları oluşturulması çabaları sürerken (örneğin Hallam ve Roberts, 2011), öte yandan dünyanın çeşitli noktalarındaki film gösterim faaliyetlerinin detaylı tarihi haritalandırılmasına olan ihtiyacın da altı önemle çiziliyor (Meers vd., 2010). Çalışmamızın literatürün bu koluna, Türkiye örneğinden hareketle bir katkı getireceğini de öngörüyoruz.

1970'TEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE FİLM GÖSTERİM FAALİYETLERİNİN İLLER BAZINDA TARİHSEL COĞRAFYASI

DİE ve TÜİK *Kültür İstatistikleri*'nde 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılları için iller bazında film gösterim faaliyetlerine ilişkin mevcut ham verileri, LQ oranlarını hesaplayarak analiz ettiğimizde elde ettiğimiz sonuçları özetlemek için aşağıdaki tabloları oluşturduk (bkz. Tablo 1-Tablo 5). Bu tablolar 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılları için seyirci sayısına göre ilk 10 sırayı alan illeri, sinema salonu sayısı, nüfus ve LQ oranları ile beraber görmemizi sağlıyor.

Tabloların incelenmesiyle göze çarpan ilk hususlardan biri, beklendiği gibi, sektörün hem tarihsel hem de günümüzdeki merkezi olan İstanbul'un film sektörü açısından ağırlığının, gerek toplam seyirci sayılarıyla gerekse de incelenen her yıl için 1'in üzerinde seyreden LQ oranlarıyla, net biçimde teyid edildiği gerçeği. Analizler öncesi öngörmediğimiz ilginç bir tespit ise, özellikle 1980, 1990 ve 2000 yıllarında çok yüksek LQ oranlarına sahip olduğu gözlenen Eskişehir iline ilişkin. Hatta 2010 yılında dahi, 1980-2000 dönemindeki kadar yüksek olmasa da, Eskişehir'in LQ oranı yine de 2010 yılının en yüksek LQ değerleri arasında yer alıyor. Öte yandan aynı ilin 1970'de öne çıkan bir görünüm arz etmemiş olması (LQ 1.19), bu ilimizin bilahare yerini muhafaza edeceği ön sıralara sonradan yerleşmiş olduğuna işaret ediyor. Eskişehir iline dair bu ilginç tespitler, bu ile ilişkin olarak ileride yapılabilecek yeni bir araştırmaya konu olmayı hakediyor ve bir bakıma böylesi bir araştırmayı davet ediyor.

Öte yandan Eskişehir'in tam tersi bir süreç ise, Zonguldak özelinde yaşanmış görünüyor. Zonguldak 1970'te hem seyirci sayısı, hem de LQ oranı açısından en üst sıralarda yer alırken, daha sonraki dönemlerde aynı seviyeye bir daha ulaşamamış durumda. İstanbul ve Eskişehir'in yanı sıra, analizlerimizde gösterim faaliyetleri açısından öne çıkan diğer illerin Ankara, İzmir ve Bursa olduklarını görüyoruz. İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa incelenen beş yılın hepsinde seyirci sayısı açısından ilk 10 şehir arasında yer alıyor, İzmir hariç diğerleri keza aynı dönemin tamamında 1'in üzerinde bir LQ oranı ile gösterim faaliyetlerinde ülke ortalamasının üzerinde bir yoğunlaşma gösteriyorlar (İzmir'in ise LQ oranı yalnızca 1990'da 1'in altına inmiş durumda). Gösterim faaliyetleri açısından öne çıkan bu illerin arasında Türkiye'nin en yüksek nüfusa sahip illerinden Adana'nın yer almamış olması ise, not edilmesi gereken bir diğer tespit. Çam'ın (2018) Adana iline dair gerçekleştirdiği ayrıntılı çalışmasında Erciyes Palas Otel'e bağlı olarak faaliyet gösteren ve bu nedenle kayıtlarda otel işletmesi olarak geçen Erciyes Sineması'nın durumuyla örneklendiği gibi, resmi verilerin yakalayamadığı sinema salonlarının varlığını ve aynı zamanda gösterim faaliyetlerinin söz konusu yörede evrimini belirleyen makro ve mikro ölçekteki etmenleri ancak detaylı vaka analizleri yaparak açıklığa kavuşturmak mümkün olabilir.

Tablo 1. Sinema Seyircisi Sayısı Açısından İlk 10 İl, 1970

İl	Sinema Salonu Sayısı	Seyirci Sayısı	Nüfus	Seyirci Sayısı/ Nüfus	LQ
İstanbul	436	67402721	3019032	22.33	3.22
Ankara	157	25792500	2041658	12.63	1.82
İzmir	239	25261782	1427173	17.70	2.55
Zonguldak	63	12850605	743654	17.28	2.49
Adana	94	8524114	1035377	8.23	1.19
Bursa	97	5931672	847884	6.99	1.01
Balıkesir	79	5643388	749669	7.53	1.09
Konya	47	5059972	1280239	3.95	0.57
Manisa	71	4621372	805650	5.74	0.83
Aydın	61	4403835	564802	7.79	1.12
Türkiye	2424	246662310	35605176	6,93	1

Kaynak: DİE, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri*, 1970 baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 2. Sinema Seyircisi Sayısı Açısından İlk 10 İl, 1980

İl	Sinema Salonu Sayısı	Seyirci Sayısı	Nüfus	Seyirci Sayısı/ Nüfus	LQ
İstanbul	103	11446551	4741890	2.41	1.89
Ankara	44	6837645	2854689	2.39	1.87
İzmir	44	3761796	1976763	1.90	1.49
Bursa	19	2173731	1148492	1.89	1.48
Manisa	25	1681492	941941	1.78	1.39
Samsun	16	1508861	1008113	1.49	1.17
Eskişehir	9	1437104	543802	2.64	2.06
Erzurum	8	1391146	801809	1.74	1.36
Konya	18	1358069	1562139	0.87	0.68
Hatay	19	1261229	856271	1.47	1.15
Türkiye	755	57265112	44736957	1,28	1

Kaynak: DİE, *Kültür İstatistikleri 1980* baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 3. Sinema Seyircisi Sayısı Açısından İlk 10 İl, 1990

İl	Sinema Salonu Sayısı	Seyirci Sayısı	Nüfus	Seyirci Sayısı/ Nüfus	LQ
İstanbul	70	6499889	7195773	0.90	2.66
Ankara	25	2498131	3236378	0.77	2.27
Eskişehir	5	1006838	641301	1.57	4.62
Bursa	11	947108	1596161	0.59	1.74
İzmir	19	751402	2694770	0.28	0.82
Adana	15	546184	1549233	0.35	1.04
Diyarbakır	4	494500	1096447	0.45	1.33
Konya	7	445500	1752658	0.25	0.75
Gaziantep	12	374973	1010396	0.37	1.09
Zonguldak	8	317134	653739	0.48	1.43
Türkiye	354	19233976	56473035	0,34	1

Kaynak: DİE, *Kültür İstatistikleri 1990* baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 4. Sinema Seyircisi Sayısı Açısından İlk 10 İl, 2000

İl	Sinema Salonu Sayısı	Seyirci Sayısı	Nüfus	Seyirci Sayısı/ Nüfus	LQ
İstanbul	171	6024178	10018735	0.60	2.40
Ankara	59	2944678	4007860	0.74	2.94
İzmir	41	1063048	3370866	0.32	1.26
Bursa	42	887984	2125140	0.42	1.67
Eskişehir	10	677803	706009	0.96	3.84
Konya	6	512139	2192166	0.23	0.94
Kocaeli	17	431756	1206085	0.36	1.43
Antalya	18	336753	1719751	0.19	0.78
Denizli	12	312105	850029	0.37	1.47
Hatay	12	304248	1253726	0.24	0.97
Türkiye	606	17086162	67803927	0,25	1

Kaynak: DİE, *Kültür İstatistikleri 2000* baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 5. Sinema Seyircisi Sayısı Açısından İlk 10 İl, 2010

İl	Sinema Salonu Sayısı	Seyirci Sayısı	Nüfus	Seyirci Sayısı/ Nüfus	LQ
İstanbul	575	12480944	13 255 685	0.94	1.94
Ankara	178	4428579	4 771 716	0.93	1.91
İzmir	110	2882493	3 948 848	0.73	1.51
Bursa	63	1468834	2 605 495	0.56	1.16
Antalya	62	1356812	1 978 333	0.68	1.41
Adana	26	953800	2 085 225	0.46	0.94
Trabzon	20	670695	763 714	0.88	1.81
Kocaeli	44	653109	1 560 138	0.42	0.86
Eskişehir	35	641666	764 584	0.84	1.73
Denizli	26	624545	931 823	0.67	1.38
Türkiye	1834	35787380	73 722 988	0,48	1

Kaynak: TÜİK, *Kültür İstatistikleri 2010* baz alınarak hazırlanmıştır.

İller bazındaki bu hesaplamamızın yanısıra, o yıllarda yadsınamayacak önemde olan “bölge işletmeciliği” sistemini baz alarak, 1970 yılına ilişkin ek bir analiz gerçekleştirdik (bkz. Ekler, Tablo 6). 1950’li yıllarda kurulmasına rağmen 1960’lı yıllarda Türk Sineması’nın üretim biçimine hakim olmaya başlayan “bölge işletmeciliği”, Türkiye’yi 6 işletme bölgesine ayırmaktaydı: İstanbul Bölgesi (İstanbul, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Çanakkale, Edirne ve Kırklareli), İzmir Bölgesi (İzmir, Aydın, Muğla, Manisa, Burdur, Balıkesir, Isparta, Antalya, Afyon, Kütahya, Uşak, Denizli), Ankara Bölgesi (Ankara, Çankırı, Kırşehir, Yozgat ve Bolu), Adana Bölgesi (Adana, Konya, Niğde, Mersin, Malatya, Kayseri, Van, Hatay, Gaziantep, Siirt, Şanlıurfa, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Bitlis, Adıyaman, Tunceli, Bingöl, Muş ve Hakkari), Samsun Bölgesi (Samsun, Amasya, Artvin, Çorum, Ordu, Trabzon, Sinop, Erzurum, Kars, Ağrı, Erzincan ve Gümüşhane) ve Zonguldak Bölgesi (Zonguldak ve çevresi).

Özetle, 1951 yılında bir porsantaj memuru tarafından kurulan Adana bölge işletmesini, Samsun ve Ankara bölge işletmeleri izlemiştir (Çam, 2018). Porsantaj memurları İstanbul’daki büyük ithalatçı ve/veya yapımcı firmaların taşra şubeleri sorumluları olarak görev yapmaktayken, talebin büyümesi ve yapımcularının çoğalması ile birlikte, taşra şubelerinin görece daha bağımsız ve etkin oldukları bölge işletmeciliği sistemi oluşmuştu. Bu dönemde, firmalar arası ilişkilerin porsantaj memurluğunda olduğu gibi emir-komuta zincirine dayalı değil, karşılıklı pazarlığa ve anlaşmalara dayalı olduğunun altını çizen Kalemci ve Özen (2011), dönemin gösterim stratejisinin de, az sayıda film kopyalarının mümkün olduğunca fazla sinema salonunda ardışık olarak gösterime girmesine dayandığını belirtmektedir. Yapımcılara, bölgelerindeki taleplerle beğenileri ileten ve bunları karşılayan filmlerin yapılabilmesi için finansman sağlayan bölge işletmeleri, dönemin önemli aktörleri durumuna gelmiştir (Erkılıç, 2003). Bölge işletmeciliğinin Türkiye sinema sektörüne hakim olduğu dönem esasen 1960’lar olup, bölge işletmeciliğinin belirleyici olduğu üretim biçimi 1970’lerde krize girdiği ve daha sonra ortadan kalktığı için çalışmamızda 1970 yılı verilerini bölgesel analize tabii tuttuk.

Bölge işletmeciliği sistemi baz alınarak 1970 yılı için hazırladığımız detaylı tablo (Tablo 6) makalenin sonunda ek olarak sunulmuştur. Bölge işletmeciliği sistemine ilişkin analizlerimizde dikkat çeken ilk nokta, "bölge"ye adını veren ilin aynı zamanda her bölge için en yüksek LQ oranına sahip olduğu gerçeği olarak karşımıza çıkıyor. Yani, ilgili bölgedeki diğer illerin görece düşük LQ değerlerinin bölge ortalama LQ değerini aşağı çektiğini görüyoruz. Bu durumun istisnası, Zonguldak bölgesi ancak bu "bölge" zaten yalnızca bir ili kapsıyor. Zonguldak ilini bu nedenle ayrı tutarak yapılması gereken bir "bölgeler LQ oranları karşılaştırması"nda görülen ise, İstanbul bölgesini Ankara bölgesinin takip ettiği ve İzmir bölgesinin bu bölgelerin ardından üçüncü sırada yer aldığı tespitidir. Ancak, Ankara bölgesinde Ankara ili dışında LQ oranı 1'in üzerinde olan, yani nüfusuna oranla yoğunlaşma gösteren herhangi bir il mevcut değilken, İstanbul bölgesinde 6 (sırasıyla, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Tekirdağ, Edirne ve Bursa), İzmir bölgesinde ise 3 ilimizin (sırasıyla, İzmir, Aydın ve Balıkesir) LQ oranları 1'in üzerinde olup, nüfuslarına oranla belirgin bir yoğunlaşmaya işaret etmektedir. Bu tablo, söz konusu bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirilebilir. Bölge işletmeciliği sisteminin öncelikle kurulduğu Adana bölgesinde ise, Adana dışında LQ oranı 1'in üzerinde seyreden herhangi bir il bulunmamaktadır.

1989 yılında yapılan bir yasal değişiklikle, yabancı şirketlerin Türk sinema sektörüne doğrudan yatırım yapmasına izin verilmiş, böylece bazı yabancı dağıtımçıların sektöre girişlerinin önü açılmış (Işığın, 2003) ve kısa zamanda iki ana dağıtımçı olan UIP ve Warner Bros'un pazar payları toplamı 1990'ların ortalarında yüzde yetmişleri aşan oranlara ulaşmıştır (Erus, 2007). Böylelikle, bölge işletmecilerinin yerini, dağıtım şirketleri almışlar ve hangi filmelerin, hangi tarihlerde, ne kadar süreyle gösterileceğine, reklam kampanyasının yapılıp yapılmayacağına ve sinema salonlarının özelliklerinin nasıl olacağına karar verir hale gelmişlerdir. Ayrıca, sektöre giren yabancı şirketler, gösterim alanında da yatırım yapmaya başlamış ve çok sahneli sinema salonu (multiplex) formunu Türkiye'ye getirmişler (Kalemci ve Özen, 2011, s.72). Bunu bazı yerli sinema işletmecilerinin benzer yatırımları ve büyük salonları iki ya da daha çok salonlara bölünmesi uygulamaları izlemiştir (Işığın, 2003). Tüm bu gelişmelerin sonucunda gösterim stratejisi, önemli bir dönüşüm geçirerek, çok sayıda filmin çok sayıda kopyasının aynı anda birçok sahnede gösterilmesine dayanır hale gelmiştir.

Bu bölümde son olarak, sinema salonu bulunmayan iller konusuna değinmek istiyoruz. 2010 yılında sinema salonu bulunmayan il sayısı yedidir (Şırnak, Kilis, Tunceli, Iğdır, Ağrı, Bayburt, Gümüşhane); 12 ilde ise çok sahneli (I. sınıf) sinema bulunmamaktadır (Bilecik, Karaman, Burdur, Osmaniye, Niğde, Kırşehir, Bartın, Amasya, Ardahan, Hakkari, Şanlıurfa, Siirt). Öte yandan, 2010 yılında Türkiye'de bulunan toplam 1222 çok sahneli (I. sınıf) sinemanın 404'ü İstanbul'da, 104'ü Ankara'da, 72'si İzmir'de, 59'u Antalya'da, 34'ü ise Bursa'da bulunmaktadır. Bu illerin toplam çok sahneli sinema sayısı, Türkiye'de toplam çok sahneli sinema sayısının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu tablo, çok sahneli sinemaların ağırlıklı olduğu bu gösterim stratejisinin, büyük kentleri öne çıkararak, izleyici potansiyeli düşük olan diğer yörelerde yaşayanların sinemaya ulaşımını kısıtlayıcı bir etki yarattığı tespitini (bkz. Kalemci ve Özen, 2011) destekler görünmektedir.

1970'TEN GÜNÜMÜZE İSTANBUL'DA FİLM GÖSTERİM FAALİYETLERİNİN TARİHSEL COĞRAFYASI

Mevcut literatürde, İstanbul'daki film gösterim faaliyetlerinin detaylarına ilişkin çalışmalar sinemanın Türkiye'ye ilk giriş yaptığı yıllardan 1950'li yıllara dek olan dönemle sınırlı (örneğin Gökmen, 1991). Daha sonraki dönemlerde, film gösterim faaliyetlerinin nasıl bir örüntü izlediğine ilişkin eğilimlerin ortaya çıkarılması ayrıntılı incelemeleri gerektiriyor. Ancak, araştırmamızın ikinci bölümünde odaklanacağımız bu konuya ilişkin ham verilerin dahi sınırlı olduğu görülüyor. İstanbul için, Türkiye genelinde iller bazında yaptığımız analize benzer bir

şekilde onar yıllık periyodlar halinde semtler bazında film gösterim faaliyetlerini incelememize olanak sağlayacak bir veri seti mevcut olmadığından, şöyle bir yol izlemeyi uygun gördük: İstanbul'da film gösterim faaliyetlerinin coğrafi örüntüsünü, aynı zamanda yukarıdaki ülke çapındaki incelemelerimizin de ilk yılı olan 1970 yılı, araştırmamızın yazımının tamamlanmasından önceki yıl (2018) ve bu iki yılın yaklaşık olarak ortasından bir yıl (1995) üzerinden mercek altına almak ve bu amaçla 1970 için gazetelerdeki sinema listelerinden, 1995 için o yıla dair bir sinema yıllığından (TÜRSAK, 1995) ve 2018 için ise çevrimiçi sinema sitelerinden yararlanmak.

İstanbul'da Film Gösteriminin Tarihsel Coğrafyası

İstanbul, film sektörünün ortaya çıktığı dönemde ülkenin başkenti olmanın yanı sıra siyasi, ekonomik ve kültürel merkeziydi. Sinema, İstanbul'a Beyoğlu'ndan girmiş ve ilk gösterim Cadde-i Kebir'de (şimdiki İstiklal Caddesi) 1896'da yapılmıştı. Hatırlamak gerekir ki Beyoğlu, bir eğlence merkezi olmanın yanı sıra gayri Müslimlerin yoğunlukta olduğu bir semti ve ithalat işlerinin ve yabancı elçiliklerin toplandığı şehrin finans merkezi Galata'ya da bitişikti. Nitekim, sektördeki Türk girişimciler ilk başlarda Sirkeci civarında faaliyet gösterirken, zamanla Beyoğlu'ndaki 'çekim merkezi'ne doğru kaymaya başladılar. Türk sinema sektörünün ivme kazandığı 1940'lı ve 1950'li yıllarda, Beyoğlu'daki kümelenme daha da belirginleşmekle kalmayıp, İstiklal Caddesi'ni kesen Yeşilçam Sokak ve civarında bir yoğunlaşma sergilemeye başlamıştı. O dönemde Yeşilçam Sokak civarı pek çok popüler eğlence mekanına ev sahipliği yapıyordu ve Pera'daki ilk sinema gösterimlerinden bazıları da bu yörede gerçekleşmiş ve 1910'lardan itibaren, Yeşilçam Sokak civarındaki tiyatrolar ile diğer eğlence mekanlarının çoğu sinema salonlarına dönüştürülmeye başlanmış, böylece Yeşilçam Sokak, sinema sektörünün etrafında yoğunlaştığı dönemde aynı zamanda özel olarak sinema salonlarının da öbekleştiği bir lokasyon konumuna gelmişti (Öz ve Özkaracalar, 2010). İstanbul içinde Beyoğlu ve Beyoğlu içinde de Yeşilçam sokak ve yakın çevresi, aşağıdaki incelememizde görüleceği üzere, film öbeği olma konumunu onyıllar boyu koruyacak ama yakın dönemde İstanbul'da sektör açısından farklı bir öbikleşme de ortaya çıkacaktı.

1970 yılı için İstanbul toplamına dair sinema sayısı ve diğer istatistiki veriler DİE üzerinden mevcut olmakla birlikte, sinemaların şehir içinde farklı semtlere dağılımına ilişkin verileri günlük gazetelerdeki sinema listeleri üzerinden derlemek gerekti. Analizlerimizde işletmecilerin vizyona çıkardıkları filmler için gazetelere verdikleri ilanlar yerine, *Milliyet* gazetesinin İstanbul baskısında yer verdiği ve hangi sinemada hangi filmlerin gösterilmekte olduğuna dair gazetenin kendisinin derlediği rehber niteliğindeki toplu listeleri temel aldık. Söz konusu listeler İstanbul'daki tüm sinema salonlarını eksiksiz biçimde kapsamamakla beraber, işletmecilerin ilanlarına oranla daha kapsayıcılar ve ilan verilmemiş filmlerin gösterildiği çok sayıda sinemayı da içerdikleri için temsiliyet ehliyetleri daha fazla. Bu listelerin kapsayıcılığını ve sınırlılığını ayrıntılandırarak olursak, İstanbul'un o yıllar için şehirdışı sayılabilecek örneğin Kartal-Pendik yöresinden veya diğer yakada benzer konumdaki Küçükçekmece gibi yörelerden sinema içermemekle birlikte, Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş, Fatih ve Kadıköy ilçelerindeki görece yoğunlaşmayı makul ölçüde kıyaslamaya elverişliyorlar.

Beklendiği üzere, 1970'in en belirgin sinema öbeklerinden biri, yukarıda bu bölümün girişinde kaydettiğimiz üzere sinemanın İstanbul'a giriş yaptığı ve ilk öbekleştiği yöre olan Beyoğlu'nda; hatta spesifik olarak yalnızca İstiklal Caddesi üzerinde sekiz adet sinema bulunuyor. Avrupa yakasının Beyoğlu'na komşu semtlerinde de orta-ölçekli iki adet öbek daha gözlemleniyor: Harbiye-Şişli-Mecidiyeköy hattında, yani Şişli ilçesinde bir öbek ve Beşiktaş semtinde bir diğer öbek; hatta, Ortaköy ve Levent semtlerini de kattığımızda Beşiktaş ilçesinin sinema yoğunluğu yüksek bir ilçe olduğu gözlemleniyor. Avrupa yakasının "tarihi yarımada" yöresinde ise Şehzadebaşı ve Çemberlitaş gibi semtleri içeren Fatih ilçesinde 1970 itibarıyla Beyoğlu'na

denk bir sinema yoğunluğu mevcut. Anadolu yakasında ise, Kadıköy'de orta-büyük ölçekte bir öbek olduğu görülüyor.

1995 yılında İstanbul'da faal olan sinemaların coğrafi dağılımlarını inceleyebilmek için, TÜRSAK'ın yayınlandığı 1995 sinema yıllığındaki listeyi temel aldık. 1995 verilerini 1970 yılına ait gazetelerdeki sinema rehberlerinden hareketle tespit edip yukarıda özetlediğimiz görünümle karşılaştığımızda, sinemaların şehir içinde dağılımlarına ilişkin temel örüntü 1970'den 1995'e ilk bakışta büyük ölçüde değişmemiş olarak görünüyor. Beyoğlu ve Fatih ilçeleri yine birbirine denk, çok belirgin öbekler olarak kendilerini gösteriyorlar; 1970'e ilişkin orta-büyük ölçekte bir öbek tespitini yaptığımız Kadıköy ise, artık bu iki ilçeye denk hale gelmiş olarak görünüyor. Beyoğlu'na komşu Şişli de, yine orta ölçekte bir öbek ancak Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy semtinde artık faal bir sinema bulunmuyor ve Şişli'deki sinemalar Harbiye-Şişli hattındakilerden ibaret. 1970'e oranla en belirgin değişikliklerden biri ise, Beşiktaş'taki öbeğin bir miktar küçülmüş olması; öyle ki, Beşiktaş merkezde artık yalnızca bir adet faal sinema var. Öte yandan, Beşiktaş ilçesi dahilindeki Etiler semtinde açılmış olan Akmerkez alışveriş merkezindeki sinema ileriki yıllara damgasını vuracak AVM sinemalarının ilk örneklerinden biri olarak kayda değer. 1995'in öbekleşme açısından dikkat çeken bir diğer özelliği ise, Bakırköy'ün de sinema-yoğun bir ilçe olarak ortaya çıkması; dördü Bakırköy merkezde, birer adet de Ataköy ve Florya semtlerinde olmak üzere bu ilçede toplam altı adet sinema mevcut. Bakırköy'ün 1970 yılına ait gazetelerdeki sinema rehberleri listelerinde görünmemesini, bu ilçenin o yıllarda nispeten uzak, yarı-periferik bir yöre konumunda olduğu gerçeği ile ilişkilendirmek mümkün. Ancak Bakırköy'ün 1970'lerin başından 1995'in ortalarına uzanan çeyrek yüzyıllık süreçte İstanbul'un gelişen semtlerinden biri olduğu düşünüldüğünde, bu ilçedeki sinema yoğunluğunun gerçekten artmış olması da olası. Dolayısıyla, 1995 yılı itibarıyla İstanbul'da sinema sayıları açısından Beyoğlu, Fatih, Kadıköy en büyük, Bakırköy orta ölçekte öbekler olarak beliriyorlar. Öte yandan, Türkiye genelinde iller bazında yapmış olduğumuz analizlere benzer bir çalışmayı, 1995 yılı verileriyle İstanbul ilçeleri için, sinema sayısı-nüfus oranlarını baz alarak yaptığımızda elde ettiğimiz LQ değerlerine göre, 1995 yılında nüfusa kıyasla en yüksek sinema yoğunlaşma oranına sahip ilçenin Beyoğlu olduğunu görüyoruz (LQ = 5.75). Beyoğlu'nu sırasıyla Bakırköy (3.6), Fatih (3.39), Beşiktaş (2.63) ve Kadıköy (2.29) ilçeleri takip ediyor.

1995'te İstanbul'da sinema salonlarına dair bir diğer önemli öge ise, yalnızca seks filmleri gösteren sinemaların varlığı ve yüksek oranı: Faal durumdaki toplam 72 sinemanın 28'si, yani yaklaşık yüzde 40'ı bu nitelikte sinemalar. Sinema salonlarının şehir içindeki coğrafi dağılımını bu gerçeğin ışığında tekrar ele aldığımızda şu ek tespitleri yapmak mümkün: Beyoğlu, Şişli ve Beşiktaş ilçelerindeki toplam 18 sinemanın beşi yalnızca seks filmleri gösteren sinemalar ki bu oran kent genelindeki oranın altında. Bakırköy ve Kadıköy'de ise, bu kategoriden bir sinema yok. Öte yandan Fatih'teki 11 sinemanın beşi, yani yaklaşık yarısı yalnızca seks filmleri gösteren sinemalar ki bu oran kent geneli ortalamasının üzerinde. İstanbul'un Avrupa yakasının çeperindeki ilçeler olan Zeytinburnu, Bahçelievler, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa ve Küçükçekmece'deki toplam 11 sinemanın ise tamamı bu nitelikteki sinemalar. Asya yakasının çeperindeki ilçelerde bulunan toplam dokuz sinemanın ise altısının ve Üsküdar'daki iki sinemadan birinin yalnızca seks filmleri gösteren sinemalar olduklarını görüyoruz. Bu tablo bize kent çeperindeki sinemaların çoğunun yalnızca seks filmleri gösteren sinemalar olduğunu ancak bu tür sinemaların dağılımının kentin çeperiyle sınırlı olmadığını gösteriyor. Aslında, merkezdeki öbeklerin bazılarının (örneğin, Fatih'teki öbeğin) esas itibarıyla seks filmleri gösteren sinemaların mevcudiyeti üzerinden "bir öbek" konumunda olabildikleri görülüyor. Öte yandan, Fatih gibi bir diğer büyük ölçekli ve merkezi öbek olan Kadıköy'de ise, seks filmleri işletmeciliğinin penetrasyonun söz konusu olmadığını görüyoruz.

İstanbul'da Film Gösteriminin Yeni Haritası

Günümüzde İstanbul'da sinema salonlarının şehir içinde ilçelere/semtlere göre dağılımını ve bu dağılımda göze çarpan öbekleri irdelediğimizde, sinema sayılarının en yüksek olduğu ilçelerin Avrupa yakasında Beşiktaş, Beyoğlu ve Bakırköy, Asya yakasında ise Kadıköy ve Ümraniye olduğunu görüyoruz. Bu ilçelerden biri olan ve sekiz sinema barındıran Ümraniye, son yirmi yıllık devrede, yani Türkiye'de sinemanın yeniden canlandığı dönemde ortaya çıkmış yeni bir öbek ve sahip olduğu 1'in üzerinde LQ oranının (1.47) gösterdiği üzere, bu durum İstanbul'un yüksek nüfuslu ilçelerinden biri olmasının getirdiği avantajın ötesinde bir yoğunlaşmayı işaret ediyor. Öte yandan gerek 1970, gerekse 1995 yılında önemli bir öbek olan Fatih artık bu konumunu tamamen yitirmiş durumda. Kadıköy'ün ise şehrin en önemli sinema öbeklerinden birine ev sahipliği yapma özelliğini geçmişten günümüze, tarih boyunca istikrarlı biçimde muhafaza ettiği görülüyor; üstelik bu ilçe nüfus oranının çok üzerinde bir sinema sayısı yoğunlaşmasına sahip (LQ = 3.13). 1995'e ait verilerimizde, altı sinema ile orta-büyük ölçekli bir öbek olarak tespit ettiğimiz Bakırköy de günümüzde sekiz sinema salonu ile yine benzer bir konumda (LQ = 4.62). Sırasıyla dokuz ve sekiz sinema barındıran ve yüksek LQ oranlarıyla nüfuslarının çok ötesinde sinema sayısı yoğunlaşması gösteren Beşiktaş (6.23) ve Beyoğlu (4.34) ilçelerine ise, bu ilçeler aynı zamanda bir bütün olarak film sektörünün günümüzde öbeğlendiği adresler olduklarından, makalemizin bu bölümünde daha yakından bakma gereğini duyuyoruz.

1970'lerin ortalarında krize girip uzun ama ivmelenen bir süreç içinde 1990'lara gelindiğinde büyük ölçüde tasfiye olmuş olan Türkiye film sektörü, 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeni bir canlanma yaşamaya başlamıştı (Öz ve Özkaracalar, 2017). Türkiye sinema sektörünün tarihsel ev sahibi İstanbul'da Yeşilçam döneminde gözlenen kümelenme, Yeşilçam Sokak merkezli ve neredeyse sokak düzeyinde, bina bina izlenebilecek bir yoğunlaşmaya işaret ederken (Öz ve Özkaracalar, 2010), İstanbul sinema sektörünün mevcut durumu Yeşilçam örneğine kıyasla, İstanbul içinde çok daha dağınık bir örüntü sergiliyor. Yine de, yapım ve ilgili şirketlerin İstanbul içindeki konumlarında iki odakta, Beyoğlu ve Beşiktaş ilçesine bağlı Levent yöresinde, bir yoğunlaşma gösterdiklerini söyleyebiliyoruz. Diğer bir deyişle, İstanbul film kümelenmesinin Yeşilçam Sokak civarında yoğunlaşan örüntüsünün artık dağıldığını ve söz konusu dağılımın sektörü Yeşilçam Sokak'tan koparıp Beyoğlu içinde yataylaşmasına genişletmekle kalmayıp, Levent civarında yer alan yeni bir odağı da ortaya çıkardığını görüyoruz (Öz ve Özkaracalar, 2017; Özkan, 2010, s.102-106).

Sinemalar özelinde ise, Beyoğlu'nun merkezi İstiklal Caddesi üzerindeki (yedi adet) ve bu caddeye açılan sokaklardaki (dört adet) toplam 11 tarihsel sinemanın dokuzu 1980'lerden 2010'lara uzanan süreç içinde kapanmış durumda. Aynı dönemde aynı cadde üzerinde (üç adet) ve ona açılan sokaklarda (iki adet) toplam beş yeni sinema açılmış durumda; bunlardan ikisi, kapanan tarihsel sinemaların yerine inşa edilen alışveriş merkezleri bünyesinde. Bu yedi sinemanın toplam koltuk sayısı yaklaşık 5000 (1995 yılında dahi, bu sayı 7000 civarındaydı).

Belirtmek gerekir ki, Yeşilçam'ın çöküşü, bir yandan da İstanbul'un Beyoğlu civarını da içine alan oldukça kapsamlı bir kentsel dönüşüm dalgasıyla örtüşmüştü. Beyoğlu'nun payına düşen "neoliberal hayaller" (Eder ve Öz, 2015), bu semtin turistik butik oteller, nezih eğlence yerleri ve alışveriş merkezleri ile bezenmesini öngörmekteydi. Diğer bir deyişle, zaten sektörel nedenlerle can çekişen Yeşilçam'a bir darbe de, mekan üzerinde artan çatışma ve baskıların etkisiyle bu kentsel dönüşüm ve soylulaştırma dalgasıyla geldi. Dolayısıyla, ortaya çıkan tablonun nedenleri tartışılırken, sektöre özel dinamiklerin yanı sıra İstanbul'da süregiden kentsel dönüşüm politikalarının etkisine de vurgu yapmak gerekiyor. Bu iki etkenin içiçeliğinin bir göstergesi olarak, şehrin her yöresinde belirmeye başlayan multiplex sinemaların, bir yandan salon sayısını arttırırken diğer yandan eski tarz, görkemli sinema salonlarının birer

birer tarihin sahnesine gömülmesi gibi önemli maaliyetler getirdiğinin de bu noktada altını çizmek isteriz.

Beyoğlu'nda bulunan sinema salonlarının nasıl bir evrim geçirdiğinin ayrıntılı ele alınması, bu sürecin aydınlatılması için katkılar sağlayabilir. İstiklal Caddesi civarındaki sinema salonlarından, bu dönemdeki ilk kayıp, İstanbul'un en eski sinemalarından 1913'te perdelerini açan Saray Sineması idi. 1980'lerin ortalarında, işadamı Yıldırım Demirören'in Saray Sinemasının bulunduğu binada bir alışveriş merkezi açacağına ilişkin haberler yayımlanmıştı. 1987'de İstanbul Büyükşehir Belediyesinin onayladığı bir kentsel dönüşüm planıyla, Demirören'in alışveriş merkezi hayalini gerçekleştirmesine olanak sağlanmış oldu. Şu anda, Demirören AVM, eski Saray Sineması ve daha küçük bir eski sinema olan Lüks'ün bulunduğu binada faaliyet gösteriyor. Demirören AVM'de alışveriş merkeziyle aynı adı taşıyan bir multiplex sinema bulunuyor.

Yine İstiklal Caddesi'nde yer alan tarihi Elhamra Sineması (1923) (bu sinema, son 25 yılının büyük bölümünde bir "seks sineması" olarak faaliyet göstermişti), 1999 yılında bir yangına kurban gitti ve günümüzde yerinde bir klüp faaliyet gösteriyor. Tarihi 1923'e giden bir başka sinema, Alkazar ise, 1994'te bir "sanat sineması"na dönüştürülmüş ve hatta 2004'te İstanbul'un ilk Gay & Lezbiyen Film Festivaline ev sahipliği yapmıştı. Kar edemediği gerekçesiyle 2010'da kapanan bu sinemanın yeri şu anda boş. 1939'da kurulmuş olan ve 2005'te kapanmak zorunda kalan Lale Sineması'nın yerinde ise, yakın zamana kadar bir teknoloji marketi bulunuyordu.

Başka bir alışveriş merkezi de, tarihi Emek ve Rüya sinemalarının bulunduğu komplekste açıldı. 1924 yılında açılan Emek, 2009 yılındaki kapanışına dek İstanbul'da halen ayakta kalmayı başaran en eski tarihi sinema salonuydu (1924'te Melek adıyla faaliyetine başlayan bu sinema, 1958'de kapsamlı bir renovasyondan sonra Emek adını almıştı.) Emek, İstiklal Caddesi'ne açılan Yeşilçam Sokak'ta yer alıyordu ve bu sokak civarında oluşan tarihi film kümesinin gelişimini tetikleyen önemli bir mekandı. Aynı sokakta, Emek'in karşısında yer alan SinePop (1930) da, 2012'de Emek'i takiben kapanmak zorunda kaldı. Bir not olarak, İstiklal'e açılan sokaklardan birinde yer alan bir "seks sineması" olan Hisar (eski adı: Dilbazlar) "cep sineması"nın da, 2013 yılındaki bir polis baskının ardından 2014 yılında kapandığını ve bu sinemanın İstanbul'un merkezinde yer alan son seks sineması olduğunu da belirtelim.

İstiklal Caddesi yöresindeki tarihsel sinemalardan bugün yalnızca ikisi Atlas (kuruluş: 1948) ve Fitaş (kuruluş: 1960'lar) halen faal iken, yukarıda andığımız üzere yıkılan tarihsel sinemaların bazılarının yerine açılan AVM'lerdeki sinemaların yanısıra yörede bu dönemde üç yeni sinema açılmış durumda: 1989'da açılan ve bir "art-house" sineması olarak faaliyet gösteren Beyoğlu, 1990'ların başlarında açılan, benzer nitelikli ama "cep sineması" konumundaki Yeşilçam ve 2003'te açılan, "ucuz bilet" uygulaması yürüten CineMajestic.

Beşiktaş ilçesi açısından ise, bu ilçedeki sinema öbeğinin tarihsel süreç içerisinde ilçe içinde konum değiştirmiş olması söz konusu. 1970 yılına ait analizlerimizde belirttiğimiz üzere, Yeşilçam'ın Altın Çağ döneminde Beşiktaş ilçesinde merkezdeki dört sinema başta olmak üzere bir yandan Ortaköy hattına doğru uzayan, diğer yandan Levent'teki iki sinemayı da içeren en az sekiz sinemalık bir yoğunluk mevcuttu. 1995 yılına ait veriler ise, Beşiktaş merkezdeki sinemaların biri hariç hepsinin ve Levent'teki iki sinemanın kapandığını, öte yandan Etiler'de bir AVM sinemasının açıldığını ortaya koymuştu. Günümüzde ise, Beşiktaş merkezde yine yalnızca tek bir sinema faal iken, ilçe sınırları içerisindeki dokuz sinemanın beşi Levent semtinde 2003-2014 yılları arasında kurulmuş AVM'lerde öbelenmiş durumda ve yukarıda kaydettiğimiz üzere Levent aynı zamanda film sektörünün de yeni öbeğine ev sahipliği yapıyor.

BİTİRİRKEN

Yukarıdaki analizlerde ele aldığımız Türkiye’de film gösterim faaliyetlerinin 1970, 1980, 1990, 2000 ve 2010 yılları için iller bazında sinema sayıları, seyirci sayıları ve nüfus yoğunlukları dikkate alınarak yapılan tarihsel ekonomik coğrafi evriminin analizi sonucunda ortaya çıkan tablodan öğrendiğimiz ilginç tespitler, yeni araştırmaları da davet eder nitelikte. Örneğin, Eskişehir ilinde gözlenen ülke ortalamasının üzerinde yoğunlaşmanın ve Zonguldak ilinin zaman içinde gösterim faaliyetleri açısından azalan rolünün nedenlerini irdelenecek, bu illeri konu alan, örneğin Çam’ın (2018) Adana için gerçekleştirdiğine benzer detaylı vaka çalışmalarına ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul ilinin film gösterim faaliyetlerinde hem tarihsel hem güncel olarak edindiği ve koruduğu önemli konum, analizlerimizde açık bir biçimde ortaya çıkıyor. İstanbul ilini, ilçeler bazında benzer bir analize tabi tuttuğumuzda ise, elde ettiğimiz örüntüler yine başka araştırmaları özendirip tetikleyebilecek ilginç bulgulara işaret ediyor. Örneğin, Fatih ilçesinde gözlenen ve zamanla önemi azalan film gösterim faaliyetleri öbeklenmesinin ya da tam tersine şehrin gelişimiyle beraber yeni ortaya çıkan ve serpilip gelişen Ümraniye veya tarihte olduğu gibi günümüzde de önemini koruyan ama görece daha az çalışılmış Kadıköy ve Bakırköy gibi yörelerin detaylı vaka analizleri yeni araştırmalara konu olmayı hak eder nitelikte. Araştırmamız ayrıca, hali hazırda film sektörünün tamamının kümelendiği yöreler olan Beyoğlu ve Levent’de yer alan gösterim merkezlerine daha da detaylı eğildik. Bu sinemalardan hem son dönemde gelişen AVM sinemalarını hem de Emek gibi gelişmelere uzun süre direnip sonunda kapanmak zorunda kalan ya da Atlas gibi hala varlığını sürdürmeye çabalayan tarihi sinemaları çeşitli yönlerden detaylı vaka analizlerine tabi tutmak da ilgili literature önemli katkılar getirebilir. Başka bazı ülkelerde yürütülen ve analizlerimizde gerek ülke genelinde gerekse de İstanbul örneğinde ortaya çıkardığımız örüntülerin altında yatan dinamiklere ilişkin nedensel analizlere zemin sağlayan GIS bazlı çalışmaların yapılarak sinema tarihimizi ayrıntılı biçimde haritalandırmanın (Klenotic, 2011) ve buna olanak sağlayacak “sinema ve şehir” konulu veritabanları oluşturulmasının (Hallam ve Roberts, 2011), bu konularda yapılacak araştırmalar açısından taşıdığı hayati önem ise, makelemizi bitirirken not etmek istediğimiz son husus.

KAYNAKÇA

- Arslan, S. (2011). *Cinema in Turkey: A New Critical History*. New York: Oxford University Press.
- Athique, A. (2009). Leisure Capital in the New Economy: The Rapid Rise of the Multiplex in India. *Contemporary South Asia*, 17(2): 123-140.
- Çam, A. (2018). 1960-1975 Yılları Arasında Adana’da *Filmcilik ve Sinemacılık İş*i. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 28: 9-41.
- DİE (1970). *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri 1970*. Ankara: DİE.
- DİE (1980). *Kültür İstatistikleri 1980 – Cultural Statistics*. Ankara: DİE.
- DİE (1990). *Kültür İstatistikleri 1990 – Cultural Statistics*. Ankara: DİE.
- DİE (2000). *Kültür İstatistikleri 2000 – Cultural Statistics*. Ankara: DİE.
- Dudrah, R. K. (2006). *Bollywood: Sociology Goes to the Movies*. New Delhi: Sage.
- Eder, M. ve Öz, Ö. (2015). Neo-liberalization of Istanbul’s Nightlife: Beer or Champagne? *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(2): 284-304.
- Erdoğan, N. (1998). Narratives of Resistance: National Identity and Ambivalence in the Turkish

- Melodrama between 1965 and 1975. *Screen*, 39 (3): 259–271.
- Erkılıç, H. (2003). *Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı ve Bu Yapının Sinemamıza Etkileri*. Mimar Sinan Üniversitesi, Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul.
- Erus, Z. (2007). Film Endüstrisi ve Dağıtım: 1990 Sonrası Türk Sinemasında Dağıtım Sektörü. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(4): 5-16.
- Gökmen (1991) *Eski İstanbul Sinemaları*. İstanbul: İstanbul Kitaplığı.
- Hallam, J. ve Roberts, L. (2011). Mapping, Memory and the City: Archives, Databases and Film Historiography. *European Journal of Cultural Studies*, 14(3): 355-372.
- Hubbard, P. (2002). Screen-shifting: Consumption, 'Riskless Risks' and the Changing Geographies of Cinema. *Environment and Planning A*, 34: 1239-1258.
- Huffer, I. (2012). Wellywood's Cinemas: Theatrical film Exhibition in Post-Industrial Wellington. *Studies in Australasian Cinema*, 5(3): 251-264.
- Işığın, İ. A. 2003. "1970'lerden 1990'lı yıllara Türkiye'de Sinema Endüstrisi" *Yeni Film*, 2: 33-41.
- Kalemci, R. A. ve Özen, Ş. (2011). Türk Sinemacılık Sektöründe Kurumsal Değişim (1950-2006): Küreselleşmenin 'Sosyal Dışlama' Etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(1): 51-88.
- Klenotic, J. (2011). Putting Cinema History on the Map: Using GIS to Explore the Spatiality of Cinema. In R. Maltby, D. Biltereyst and P. Meers (eds.) *Explorations in New Cinema History: Approaches and Case Studies*, West Sussex: Wiley-Blackwell, 58-84.
- Larroa M. A. ve Garcia R. G. (2011). Analysis of the Film Production District in Mexico City. *International Journal of Communication*, 5: 844-874.
- Meers P., Biltereyst D. ve Van De Vijer, L. (2010). Metropolitan vs Rural Cinemagoing in Flanders, 1925-75. *Screen*, 51(3): 272.
- Öz, Ö. ve Özkaracalar, K. (2010). Path Dependencies, Lock-In and the Emergence of Clusters: Historical Geographies of Istanbul's Film Cluster. J. Sydow ve E. Schuessler (Ed.) *The Hidden Dynamics of Path Dependence* (s. 161-177). Hampshire, UK and New York, USA: Palgrave MacMillan.
- Öz, Ö. ve Özkaracalar, K. (2017). The Reemergence of İstanbul's Film Industry: A Path Dependence Perspective. *New Perspectives on Turkey*, 56: 61-85.
- Özkan, E. T. (2010) *İstanbul Film Endüstrisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Özön, N. (1962). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Artist.
- Scognamillo, G. (2014). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabalıcı.
- Scott, A. J. (2005). *On Hollywood: The Place, The Industry*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Tanrıöver, H. U. 2010 *Türkiye'de Film Endüstrisinin Konumu ve Hedefleri*. İstanbul: İTO.
- TÜİK (2010). *Kültür İstatistikleri – Cultural Statistics 2010*. Ankara: TÜİK.
- TÜİK (2013). *Kültür İstatistikleri – Cultural Statistics 2013*. Ankara: TÜİK.
- TÜRSAK (1995). *Sinema 95/96*. İstanbul: TÜRSAK Vakfı.

EK

Tablo 6. “Bölge İşletmeciliği” Sistemine Göre 1970 Yılı Yoğunlaşma Oranları

	Sinema Salonu Sayısı	Seyirci Sayısı	Nüfus	Seyirci Sayısı/Nüfus	LQ
Türkiye Toplamı	2424	246662310	35605176	6,93	1
İstanbul Bölgesi	730	90406981	5948642	15,20	2,19
Bursa	97	5931672	847884	6,99	1,01
Çanakkale	41	2016437	360764	5,59	0,81
Edirne	22	2364927	316425	7,47	1,08
İstanbul	436	67402721	3019032	22,33	3,22
Kırklareli	31	3754038	257131	14,60	2,11
Kocaeli	52	3916887	385408	10,16	1,47
Sakarya	24	2180999	459052	4,75	0,68
Tekirdag	27	2839300	302946	9,37	1,35
İzmir Bölgesi	646	51427031	6704518	7,67	1,11
Afyon	25	1475225	542111	2,72	0,39
Antalya	15	1770700	577334	3,07	0,44
Aydın	61	4403835	564802	7,80	1,12
Balıkesir	79	5643388	749669	7,53	1,09
Burdur	14	845520	210335	4,02	0,58
Denizli	50	2139148	511160	4,18	0,60
Isparta	20	1327961	300029	4,43	0,64
İzmir	239	25261782	1427173	17,70	2,55
Kütahya	19	1302060	439967	2,96	0,43
Manisa	71	4621372	805650	5,74	0,83
Mugla	40	1893040	368776	5,13	0,74
Uşak	13	743000	207512	3,58	0,52
Ankara Bölgesi	205	28683752	3386133	8,47	1,22
Ankara	157	25792500	2041658	12,63	1,82
Bolu	19	1410382	403766	3,49	0,50
Çankırı	10	313520	261367	1,20	0,17
Kırşehir	7	632550	214932	2,94	0,42
Yozgat	12	534800	464410	1,15	0,17

Adana Bölgesi	448	35924076	9378859	3,83	0,55
Adana	94	8524114	1035377	8,23	1,19
Adıyaman	6	518300	303511	1,71	0,25
Bingöl	2	127080	177951	0,71	0,10
Bitlis	6	358765	185473	1,93	0,28
Diyarbakır	15	1650650	581208	2,84	0,41
Elazığ	15	916841	376915	2,43	0,35
Gaziantep	38	3571327	606540	5,89	0,85
Hakkari	2	124200	102312	1,21	0,18
Hatay	36	1544604	591064	2,61	0,38
Kayseri	27	2631270	598693	4,39	0,63
Konya	47	5059972	1280239	3,95	0,57
Malatya	11	1998483	510979	3,91	0,56
Mardin	13	1129528	453092	2,49	0,36
Mersin (İçel)	71	3925895	590943	6,64	0,96
Muş	7	141000	234250	0,60	0,09
Nigde	10	917942	408441	2,25	0,32
Siirt	14	907050	320684	2,83	0,41
Ş.Urfa	19	1365395	538131	2,54	0,37
Tunceli	6	161380	157293	1,03	0,15
Van	9	350280	325763	1,08	0,16
Samsun Bölgesi	170	16240968	5599579	2,90	0,42
Agri	9	213200	290311	0,73	0,11
Amasya	12	1113420	307025	3,63	0,52
Artvin	21	650980	225869	2,88	0,42
Çorum	14	1274295	518366	2,46	0,36
Erzincan	11	779350	276122	2,82	0,41
Erzurum	11	1746800	684951	2,55	0,37
Gümüşhane	6	730850	282238	2,59	0,37
Kars	16	1399460	660018	2,12	0,31
Ordu	12	1208444	608721	1,98	0,29
Samsun	31	3802488	821183	4,63	0,67
Sinop	8	543980	265655	2,05	0,30

Trabzon	19	2777701	659120	4,21	0,61
Zonguldak Bölgesi*	63	12850605	743654	17,28	2,49
Zonguldak	63	12850605	743654	17,28	2,49

Kaynak: DİE, *Kültür ve Eğlence Yerleri İstatistikleri*, 1970 baz alınarak hazırlanmıştır.

*Zonguldak bölgesinin bir ilden (Zonguldak) ibaret olduğu karşılaştırmalarda göz önüne alınmalıdır.